

kecsegtethetett a feketeszűr viselése, mikor széltében-hosszában az a hír járt, hogy ezt a szűr-félét a Tárkányiaknak párthűségükért és korteskedésük fizetéseképpen Nagyváradról vették a jobbpárti képviselő urak. Akarva, nem akarva, politikai pártállásuknak így szereztek külső kifejezést a Tárkányi-nemzetségek tagjai. Valószínű, hogy csupán kósza-beszéd a fentebbi hír, mely a feketeszűr meghonosodását így akarja megmagyarázni. A feketeszűr Hóstátban való meggyökerezésének más, sokkal mélyebb okai lehetnek. Viselésének különös jelentést azonban, kétségtelenül a Tárkányi család adott. Ezt fejezi ki az a gúnyvers is, melyet róluk a század végén mondogattak:

*Hűszár, kiráj, lobogós,
Lájbiváros, ety pohós;
Feketeszűrt vettetek,
Döglöt kutyát ettetek.*

Utolsó sora nem éppen étvágykeltő formában emlegeti a jobbpárt választáskor rendezett boros vacsoráit. Így gúnyolták ki a régi hóstáti emberek az új szűrdivatot képviselő társaikat, kik egyszersmind politikai felfogásukkal is szembe helyezkedtek.

A feketeszűr viselése tehát jobbpárti érzelmet, jobbpárti tagságot jelentett a múlt századi Hóstátban. Hosszú ideig még, ennek a belülről jövő érzelmenek külső kifejező eszköze maradt. Amint népesedett a jobbpártiak tábora, akként szaporodtak a feketeszűrű hóstátiak is. Aki áttért a jobbpárt oldalára, az piros virágú szűrét fekete mintájúval cserélte fel. Idővel teljesen kiszorult a piros díszítésű szűr s utoljára mind feketere kerültek. Ma már nehéz lenne eldönteni, hogy a díszítő anyag színváltozásának befejeztekor vajjon a jobbpárti gondolat, vagy csak pusztán a külső megjelenítője, az egyszerűségében nemes feketeszűr hódította meg a lelkeket. Valószínűbb, hogy a piros és a fekete szűr politikai tartalma elsikkadt lassanként, s csupán a forma diadalmaskodott. Az egyetemes ízlésváltozás már az új század eredménye volt. De a szűrviselő napjai már megvoltak számálva. A világháborút követő években végkép megszűnt a szűr élete a kolozsvári Hóstátban.

A ma élő hóstátiak között keresve keresni kell a szűrviselő maradványait. Csupán egy-két régi házban őrzik még drága emlékként egy-egy feketeszűr egérrágt, kopott példányát. Utolsó emlékei ezek annak a mozgalmas pártéletű időnek, melyre a mai Hóstát legvénebbjei is csak apjuk elbeszéléséből emlékeznek. Magam is Kolozsvár egyik legöregebb hóstáti gazdájától jegyeztem le a fentebb elmondottakat. Talán utolsó volt, ki a sír szájánál állva, megtépdászott emlékezetével e multba visszavezethetett.

Sándor Gábor

Egy adat a kolozsvári könyvkötészet történetéhez. Alighogy megjelentek *Herepei János*nak azok a sorai, melyekben az erdélyi könyvkötészet történetével foglalkozva két, hihetőleg *Hartmann Ehrenfriedt János* kezétől származó kötést ismertet,¹ kezembe került a kolozsvári református kollégium könyvtárának az a RMK. kötete, amely éppen úgy *Pápai Páriz Ferenc* P a x C r u c i s á n a k Telegdi Pap Sámuel nyomdájából 1710-ben kikerült kiadását tartalmazza, mint a *Herepei* leírásában szereplő kötet. *Pápai Páriz* e munkája

¹ Az erdélyi könyvkötészet és nyomdászat történetéhez. 1. *Compactor János* deák. EM. XLVII (1942), 472—6 és ErdTudFüz. 143. sz. 35 kk.

kollégiumi példányának² az az érdekessége, hogy ennek kötése teljesen ugyanolyan, mint a Herepei közölte képen láthatóé. A könyvkötés természetesen annyiban mégis különbözik a Székely Nemzeti Múzeum- meg a budapesti egyetemi könyvtárbeli Pax Crucis példány kötésétől, hogy a tábla közepe, levele virágszárakból képezett koszorújába GROF | FOLTI | MARIA, a hátsó táblának ugyanazon részén pedig 1712 | ESZTEN | DOBEN feliratot nyomott a könyvkötő. További érdekessége e példánynak az is, hogy ezt a kötetet is Szatmár-Némethi Sámuel kolozsvári ref. kollégiumi professzor küldte ajándékba a kötési táblán álló név tulajdonosának. Ezt az első tábla belső felére írt következő sorok bizonyítják: Méltóságos Gróf | Bethlen László U- | ram eö Nága kedves | Házas Társának, Mél | tóságos Gróf Folti | Maria jo Aszszonyá- | nak eö Naganak, | 1712, uj esztendő a- | jándékában aláza- | tossan küldi Sz. Némethi Samuel | C. E. R. P. — Nemcsak a kötés, hanem a nevek megváltoztatásával az ajánlás szövege, s az ajánlás napja is teljesen megegyezik a Herepei ismertette Bánffy Kata-féle példány ajánlásával. Úgy látszik, Sz. Némethi Sámuel egyszerre legalább három példányt készíttetett a Pax Crucisből, és így küldte el őket egyidőben újesztendei ajándékkul.

Lényegtelen megjegyezni, de minthogy 1712-beli újesztendei ajándékról van szó, ez a kötés a többiekkel együtt nyilván nem 1712-ben, hanem az óévben, azaz 1711-ben készült. Bárki lett legyen is e most ismertett kötés készítője, e kötésnek a Herepei ismertetésében szereplő másik kettővel együtt kétségtelenül egy mestere volt. A díszítés minden részlete, a tervezés és a felirat azonossága azt mutatja, hogy mindhárom kötés egy időben, és egy célből és egy rendelő számára készült. — Ezek után már azon sem esodálkozhatnánk, ha e kötésből még előkerülne más példány is.

Ordományos, Zordományos. Jankó János,¹ a kalotaszegi Magyarókereke helynévanyagának részleges felsorolásakor egy „Zordományos alatt“ helynévet említ. Kétségtelen, hogy e helynév az ugyaninnen már 1805-ből Ordományos alakban ismert helynév (MNy. XXXVI, 137) névelős formájából: Az Ordományos > A Zordományos alakult. Az Ordományos helynévről magam közelebből (i. h.) kimutattam, hogy az ort: irt ige származéka; ugyanakkor utaltam arra is: egyedül az a feltűnő, hogy a kalotaszegi helynévanyagban egyébként sohasem fordul elő az ort, hanem csak az irt ige. Ennek magyarázatát már akkor láttam, hogy az Ordományosnak régi helynévnek kell lennie. Sajnos, akkor elkerülte figyelmemet az az adat, amely erre a feltevésemre kétségtelen bizonyítékul idézhető. E helynevünk tudniillik annyira régi, hogy már a XIV. század végéről van reá adatunk. Ime: 1391: „Via que ducit de Saluasara in Ordomanus... Poss. Ordomanus“. 1455: „Via que ducit de poss. Salwasara ad poss. Ordomanus“ (Csánki V, 372, 390). — Ez adatokban szereplő Ordományos helységről Csánki (i. h. 390) azt mondja, hogy Körösfő és Sálvására (ma Sár vásár) szomszédságában feküdt, Bánffyhunyadtól kelet-dél felé. E meghatározás az okleveles adatok alapján valószínűleg helyes is. Pesty Frigyesnek a M. Nemz. Múzeumban levő „Helységnevtára“ 22. kötetéből a Sár vásártól és Körösfőtől kissé északralet felé fekvő Oláhnádas helynevei közül jegyeztem ki ezt az adatot: 1864: „Az Ordományos pataka, melly indul a Körösfői határból és ket felé vágja a Sztánai és O Nádasi határt égy darabég“ (i. h. 432b l.). Az elpusztult

² A kötetet RMK. 479 jelzet alatt őrzik. A bekötött Pax Crucis címlap nélküli, sőt a rákövetkező levélnek és az utolsó előttinek is csak csonkja van meg; az utolsó levél egészen hiányzik.

¹ Kalotaszeg magyar népe. Bp., 1892. 12.

Ordományos községnek a középkorban tehát valóban Kőrösfő határában kellett lennie. De ha ez így van, akkor a magyarókereki *Ordományos*-adatokat nem vonatkoztatjuk erre az *Ordományos*-ra, hiszen Magyarókereke a legnyugatabbra eső kalotaszegi község és így nem érintkezik határa Kőrösfő határával. Ezek szerint Kalotaszeg régebbi helynévanyagában két *Ordományos* is volt: az egyik a középkori és múlt századi adatok tanúsága szerint Kőrösfő tájékán fekvő, de egy alighanem már a középkorban elpusztult településre vonatkozott, a másik meg Magyarókereke határában egy irtásos helyet jelölhetett.

Egyik tanítványom, Gergely Béla 1941 nyarán folytatott helyszíni gyűjtése alkalmával Kőrösfő határának helynevei között a határnak Kalotánadás (Oláhnadás) felé eső erdős része nevével kapcsolatban a következőket jegyezte fel: „*Ordományos*. A szájhagyomány szerint itt régen egy *Ordováros* nevű város volt, amely az özönvíz alatt elpusztult.“ Ebből az adatból természetesen csak a név megléte fontos, a hozzáfűzött népetimológia és népi hiedelem *udományos* szempontból érdektelen. Magam a hely fekvésénél fogva valószínűtlennek tartom, hogy az 1391-ben *possessio*-nak jelzett *Ordományos* valóban falu lehetett, ezen itt csak birtokot, kisebb tanyaszerű települést kell értenünk. — A magyarókereki *Ordományos* már semmi körülmények között nem lehetett emberi településhely. 1941 nyarán végzett helyszíni kutatásom alkalmával tett megfigyeléseim szerint e hely két kopár, köves hegydomborulatot jelöl.² Az *ort* ~ *irt* igéből való magyarázat alkalmával itt kétségtelenül jó nyomon járunk, mert a hely és környezete valószínűsíti azt, hogy a ma kopár legelőként használt területen eredetileg erdő volt. A magyarókereki határnak nemesak ezen a részén, de másutt is a helynévanyag meg a szájhagyomány nagyon nagymértékű erdőirtásról tanúskodik.

Érdekes megjegyezni, hogy eléggé hosszú idő óta folytatott helynévgyűjtési munkálataim során, emlékezetem szerint, nem találok az *ort* ige ilyen származékával csak *Orotás*, *Ortás*, *Ortovány*, *Orotvány*-féle helynévalakkal. De az eddigi adatokból úgy látszik, hogy míg az *ort* ~ *ort* ~ *irt* ~ *ivot* többől *-ás* és *-vány* képzővel alkotott alakok egészen gyakoriak, szinte minden települési egység határán előfordulnak mind a történeti, mind a jelenkori adatokban, a *-mány* képzővel alakult **Ortományos* > *Ordományos* alak nagyon ritka.³ A most folyó helynévgyűjtés azonban alighanem vet majd felszínre újabb *Ordományos* adatokat is.⁴

Szta

² A kérdéses helyen a következő részeket különböztetik meg: *Ordományos alatt* ~ r. *Su Ordomańis*. *Nagyordományostető* ~ r. *Im Vírſu Ordomańis ſei mare*. *Kisordományos* ~ r. *Ordomańiſu ſél mńik*. *Ordományosóda* ~ *Koſte la Ordomańis*. *Ordományosköz* ~ r. *Intre Ordomańiſurſ*.

³ Megjegyzem, hogy mikor először írtam az *Ordományos*-ról, még nem ismertem Kőrösfő történeti helynevei között ezt az 1813-ból való adatot, mely az előbb már évszázadokkal ilyen alakban említett helynevet a tölem eddig csak feltételezett *Ortományos* alakban közli (L. az alább i. m. 66. l.-ján).

⁴ Az itt felsorolt adatokra rézve l. tölem *Kalotaszeg helynevei. I. Adatok*. Kolozsvár. 1942. Helynév-mutató.